

Riktlinjer för inkluderande enkäter, blanketter och formulär

PROGRAM

Uttrycker värdegrund och önskvärd utveckling av verksamheten.

POLICY

Uttrycker ett värdegrundsbaserat förhållningssätt och principer för vägledning.

STRATEGI

Konkretiserar ett program eller en policy och utgör en grund för Prioritering.

HANDLINGSPLAN

Beskriver konkreta mål och åtgärder.

RIKTLINJER

Säkerställer ett riktigt agerande och en god kvalitet vid handläggning och utförande.

Beslutad av Kommundirektörens styrgrupp, den 25 mars 2015. Anmäld i Kommunstyrelsen den 21 april 2015.

Dokumentansvarig på tjänstemannanivå: Avdelningschef- Ekonomi och hållbarhetsavdelningen.

Sammanfattning

Den psykiska ohälsan är avsevärt högre hos hbt-personer än heterosexuella och cis-personer¹, vilket till stor del beror på att de i högre grad utsätts för kränkningar, diskriminering och våld samt utanförskap, på grund av samhällets rådande normer. Något som kan upplevas exkluderande för hbt-personer är att fylla i enkäter, blanketter och formulär där frågan om kön ställs. Oftast ges bara möjlighet att välja mellan kvinna och man, vilket blir problematiskt för personer som av olika anledningar inte vill eller kan identifiera sig med något av de två alternativen.

Örebro kommun ska arbeta för att alla invånare känner sig inkluderade och synliggjorda, vilket kräver en belysning och förändring av det traditionella sättet att utforma enkäter, blanketter och formulär. Samtliga kommuner har dock lagkrav på sig att kunna redovisa all statistik könsuppdelat utifrån de två juridiska könen, kvinna och man. Det kan leda till svårigheter för individer som inte identifierar sig som sitt juridiska kön. Det är därför viktigt att skapa förståelse för varför frågan om kön ställs och tydliggöra att det som efterfrågas är juridiskt kön. För att öka känslan av inkludering behöver individen även ges möjlighet att själv få identifiera sig som den man anser sig vara i en tilläggsfråga.

Det uppstår även exkluderande på grund av normativa formuleringar som många gånger bottenar i heteronormen. Exempelvis förutsätts alla barn ha en mamma och en pappa, men det kan finnas flera orsaker till att så inte är fallet. Enkäter, blanketter och formulär i Örebro kommun ska därför vara formulerade inkluderande och inte innehålla kategoriserande och stereotypa formuleringar som kan verka exkluderande för individer.

Att formulera om enkäter så att de blir mer inkluderande gör det också möjligt att analysera verksamheter och tjänster ur ett hbt-perspektiv, vilket i sin tur skapar förutsättningar att förbättra verksamheten utifrån ett inkluderingsperspektiv.

¹ Samlingsbegrepp för personer vars biologiska kön, juridiska kön, sociala och kulturella kön, könsidentitet och könsuttryck är detsamma och förenligt med rådande normer. "Cis" kommer från latin och betyder "på samma sida".

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	5
Utförande av enkäter.....	6
Bakgrund	6
Okodade och kodade enkäter.....	6
Hantering av resultat.....	7
Utförande av blanketter och formulär	8
Inkluderande formuleringar.....	8

Inledning

Örebro kommun ska vara främst i landet när det gäller arbetet med mänskliga rättigheter. Kommunen har även som mål att bli Sveriges mest hbt-vänliga kommun, vilket sattes på pränt i samband med att *Handlingsplan för hbt-frågor 2012-2015* antogs i oktober 2012. Syftet med handlingsplanen är att den ska bidra till att hbt-perspektivet systematiskt arbetas in i hela organisationen.

Hbt är ett samlingsbegrepp för homo- och bisexuella, samt transpersoner som

Fakta:

Normer – uttalade förväntningar, föreställningar, regler och ideal som vi lever efter och symboliserar det som anses vara ”normalt”.

Heteronormen – en av de starkast rådande normerna i samhället. Symboliserar heterosexuallitetens uttalade överordnad och ”normalitet”. Antagande om att alla är heterosexuella, det vill säga att kvinnor och män attraheras av och kompletterar varandra.

grupp. Det är viktigt att komma ihåg att hbt-personer inte är en homogen grupp, men de har gemensamt att de många gånger upplever exkludering till följd av samhällets rådande normer. Hbt-personer är även i större utsträckning utsatta för diskriminering, kränkningar, osynliggörande, hot om våld och våld än heterosexuella och cis-personer. Dessa faktorer resulterar i en större ohälsa bland hbt-personer än bland heterosexuella.²

Att fylla i enkäter, blanketter eller formulär kan skapa en känsla av exkludering. Oftast ska frågan om kön besvaras med möjligheten att endast välja mellan kvinna och man, vilket blir problematiskt för personer som av olika anledningar inte vill eller kan identifiera sig med något av de två alternativen. Det begränsade antalet alternativ hänger ihop med attkommunerna har lagkrav på sig att kunna redovisa all statistik könsuppdelat. Eftersom det i dagsläget bara finns två juridiska kön i Sverige, kvinna och man, är det utifrån dem statistiken ska redovisas.

Fakta:

Könsidentitet och könsuttryck – könsidentitet innebär det kön en person identifierar sig med. Det kan vara kvinna, man, inget alls eller både och. Könsuttryck innebär hur en person uttrycker sitt kön, till exempel genom kläder, frisyr och kroppsspråk.

Transpersoner omfattas av diskrimineringsgrunden könsöverskridande identitet eller uttryck.

Örebro kommun ska arbeta för att alla ska känna sig inkluderade och synliggjorda, vilket kräver att det traditionella sättet att utforma enkäter, blanketter och formulär belyses och förändras. Följande riktlinjer syftar till att Örebro kommuns utformning av enkäter, blanketter och anmälningsformulär ska formuleras inkluderande för alla, oavsett könsidentitet eller könsuttryck.

² Bland transpersoner uppges 54 % ett nedsatt psykiskt välbefinnande, för homo- bisexuella flickor och pojkar uppgår samma siffra till 50 % och 30 %, för heterosexuella är motsvarande siffror 25 % för flickor och 15 % för pojkar. 65 % av unga transpersoner uppges att de allvarligt övervägt att ta sitt liv, 27 % har försökt. Bland homo- och bisexuella flickor och pojkar uppges 47 % respektive 40 % att de haft självmordstankar, 26 % respektive 10 % har försökt ta sitt liv. Bland heterosexuella flickor och pojkar är det 20 % respektive 10 % som allvarligt övervägt att ta sitt liv, 8 % respektive 3 % har försökt.

Utformande av enkäter

Örebro kommun ska utforma sina enkäter inkluderande för alla invånare, medarbetare, brukare och vårdnadshavare.

Bakgrund

Sverige har i dagsläget två juridiska kön, man och kvinna. Juridiskt kön baseras på barnets biologiska kön vid födseln, det vill säga hur den fysiska kroppen ser ut. Barnet folkbokförs efter sitt biologiska kön och det blir då också det juridiska könet. Det är det juridiska könet som uppges i ID-handlingar så som legitimation, pass m.m. Det framkommer även genom näst sista siffran i personnumret, som exemplet nedan visar.

Exempel, personnummer:

åååå-mm-dd - n n n n

- Jämn siffra: juridisk kvinna

- Ojämn siffra: juridisk man

Enligt förordning (2001:100) om den offentliga statistiken § 14, ska kommuner alltid redovisa statistik könsuppdelat i officiell statistik som är individbaserad. Med ökad kunskap om hbt-perspektivet i kommunens

verksamheter har dock även behovet av ett tredje alternativ uttryckts, för de personer som inte vill eller kan identifiera sig som kvinna eller man. Dessa riktlinjer syftar till att presentera hur Örebro kommun ska beakta detta vid utformande av enkäter, blanketter och formulär.

Okodade och kodade enkäter

Örebro kommun använder sig av två typer av enkäter där individbaserad statistik hanteras, okodade och kodade. I en okodad enkät måste kön efterfrågas för att resultatet ska kunna redovisas könsuppdelat. I en kodad enkät kan juridiskt kön utläsas genom att enkäten är registrerad på den svarandes personnummer och könsuppdelad statistik kan därmed redovisas.

Okodade enkäter kan exempelvis vara utvärderingar till brukare, enklare enkäter inom verksamheter eller andra brukarundersökningar. För att skapa inkluderande okodade enkäter ska kön efterfrågas på följande sätt:

Juridiskt kön*: kvinna/man

* Sverige har i dagsläget två juridiska kön, men det utesluter inte att individen identifierar sig på annat sätt. Juridiskt kön är det kön som står registrerat i folkbokföringen och kan utläsas genom personnumrets näst sista siffra (åååå-mm-dd-n n n n) jämn siffra = juridisk kvinna, ojämn siffra = juridisk man. Frågan ställs på grund av lagkrav om könsuppdelad statistik.

Den klassiska formuleringen, att endast fråga om vilket kön en individ har, är ett antagande om att personen identifierar sig med sitt juridiska kön. Som ett tydliggörande ska därför juridiskt kön uttryckligen efterfrågas och förklaras, så att individen får en förståelse för varför frågan om kön ställs. Som standard ska därför formuleringen ovan användas.

För att öka inkluderingen kan enkäter utformas med en kompletterande tilläggsfråga. Detta för att ge individen möjlighet att ge uttryck för sin identitet utöver sitt juridiska kön. Något av exemplen nedan rekommenderas därför att användas:

Exempel 1:

Jag ser mig som och identifierar mig med pronomen: hon/hen/han/kan eller vill ej uppge

Exempel 2:

Jag ser mig som: kvinna/man/annan könsidentitet/kan eller vill ej uppge

Örebro kommuns medarbetarenkät är ett exempel på kodad enkät. Även om en enkät är kodad är det viktigt att ge individen som svarar på enkäten möjlighet att ge uttryck för sin egen identitet. Detta speciellt i enkäter som innehåller frågor som syftar till de två juridiska könen, exempelvis ”Har du upplevt diskriminering på grund av kön?”. Det är således lämpligt att lägga en inkluderande tilläggsfråga bland de första i enkäten, för att individen ska känna att den fått ge uttryck för sin fulla identitet, innan frågor kopplade till det juridiska könet besvaras. Någon av de föreslagna tilläggsfrågorna ovan rekommenderas därför att användas även vid kodade enkäter.

Vilket alternativ som används som tilläggsfråga i okodade och kodade enkäter beror på målgruppen. Exempelvis är ”hen”, som ett kompletterande pronomen till ”hon” och ”han”, mer använt bland yngre än äldre. Om enkäten riktar sig till den äldre målgruppen kan exempel 2 vara att föredra.

Hantering av resultat

All statistik ska hanteras varsamt och får inte fungera utpekande för enskilda individer. Vid redovisning av resultat finns inga exakta regler om var gränsen går för att en fråga ska bli utpekande, utan det beror på enkätens omfattning, målgrupp och svarsfrekvens. Ett mått som kan användas är att svarsfrekvensen bör överstiga fem ikryssade svar per svarsalternativ, för att resultatet ska kunna redovisas utan risk att röja någons anonymitet. Det är dock viktigt att tänka efter om det kan finns en risk att identifiera en person, utifrån de övriga svaren. Vid minsta tveksamhet bör resultatet inte redovisas.

De inkomna enkätsvaren på köns-/tilläggsfrågan skapar en möjlighet att analysera verksamheter och tjänster ur ett hbt-perspektiv, samt synliggöra skillnader mellan hbt-personer och heterosexuella vad gäller exempelvis psykisk hälsa och bemötande. Sådana analyser kan sedan ligga till grund för en utveckling av verksamheterna i en mer inkluderande riktning.

Utformande av blanketter och formulär

Örebro kommun ska utforma sina blanketter och formulär inkluderande för alla invånare, medarbetare, brukare och vårdnadshavare.

För att Örebro kommun ska leva upp till sin ambition om att vara främst i landet när det gäller arbetet med mänskliga rättigheter och hbt-frågor behöver även blanketter och formulär uttryckas inkluderande för alla individer. Om ett könsval ingår i en blankett eller ett formulär ska det formuleras på samma sätt som för enkäter, det vill säga en fråga om juridiskt kön samt kompletterande tilläggsfråga. Oavsett om blanketten eller formuläret riktar sig till föräldrar och barn i förskola eller till en individ som ska söka jobb inom kommunen, måste det säkerställas att de formuleringar som används verkar för att leva upp till kommunens ambitioner om ett inkluderande förhållningssätt.

Inkluderande formuleringar

Örebro kommun ska utforma sina enkäter, blanketter och formulär med ett inkluderande språk för alla invånare, medarbetare, brukare och vårdnadshavare.

I enkäter, blanketter och formulär kan normativa formuleringar som många gånger bottenar i heteronormen verka exkluderande. Exempelvis förutsätts alla barn ha en mamma och en pappa, men det kan finnas flera orsaker till att så inte är fallet. Enkäter, blanketter och formulär i Örebro kommun ska därför alltid vara generellt utformade och ha ett inkluderande språkbruk. Undvik kategoriserande och stereotypa uttryck som mamma/pappa, hustru/man eller kvinna/man. Använd istället vårdnadshavare, förälder eller partner.